

Versneden verzen

Paul Rigolle – Spreken is een plicht die zoveel groter is

Over de bundel *Van het hart een steen* van dichter en schrijver Paul Rigolle (° Roeselare, 1953) verschenen inmiddels een aantal recensies, o.a. van Philip Hoorne en van Jef Boven.

“Meer een man van stenen/dan van sterren” schrijft Rigolle over de hoofdpersoon in het gedicht *Honing*, dat deel uitmaakt van zijn bij Poëziecentrum vorig jaar verschenen bundel.

Jef Boven, eertijds poëziecriticus voor het tijdschrift *Appel*, schreef over Rigolle “In de bundel bewonder ik vooral de harde, mannelijke, stoïsche toon, die een onbedwingbare, alles doordringende tederheid en een hernieuwde openheid voor de wereld niet in de weg staat.” (1)

Ikzelf werd als lezer geraakt door het idioom, de ritmiek en beeldspraak die bij Rigolle evenwichtig aanwezig zijn. Daarnaast zijn er een stuk onvervalste romantiek, fraaie landschapsbeschrijvingen, breedspakigheid ook en openhartigheid, zaken die bekliven.

Als lezer en als schrijver ben ik gevoelig voor poëzie die haar schoonheid ontleent door vanuit de taal zelf te ontstaan, in plaats van te beschrijven of die het moet hebben van een specifiek idioom of stijlfiguren. Bij Rigolle ervaar ik een dichtheid van de taal: beelden ontstaan veelal vanuit talige constructies die zeker origineel zijn. Rigolle vind ik in deze bundel op zijn best in de gedichten waarin hij zich niet zozeer uitspreekt, maar de taal al het werk laat doen. Dan dringt zich op overtuigende wijze een beeld op waarbij van het hart een steen wordt gemaakt, of omgekeerd.

Over de titel van de bundel: de metafoor van het hart speelt steeds een centrale rol. “Schoonheid”, zo staat op de cover geschreven, dient daarbij als “breekijzer”. In een interview met *De Contrabas* (2) typeert Rigolle de metafoor van het hart zelf als “een kleine rode wichelroede”. Maar in de eerste gedichten van deze bundel is het winter, en in die cyclus, *Winterhart*, is vooral verstilling. Nergens uitbundigheid. Gevoelens lijken te stollen, te verharden in een gedicht als *Vlek*:

“Rijm / en rijp, takken knappen, het vriest. Stenen / uit de grond, stukken van mensen vriest het”. De uitbreiding in de tweede zin werkt treffend in combinatie met het eenvoudige idioom dat een omgeving beschrijft. Dit fraaie beeld wordt voortgezet in de volgende zin “Stukken van mensen zoeken zichzelf terug”. Dan volgt de uitwerking, waarin volgens mij een depersonalisering plaatsvindt: “Winter is om bij te houden. Een prent die taant / en tranen mag op de koekjestrommel van de tijd.” In het kleine, de prent en de koekjestrommel, vindt tegelijkertijd een uitbreiding, vergroting plaats, namelijk die van de tijd. Het beeld waarin mensen uiteenvallen, is echter dat van een seizoen, de winter. Zo beschrijft Rigolle de tijd, zonder haar expliciet te benoemen. De laatste regels

vind ik fraai, omdat er duiding wordt gegeven aan het voorgaande, zonder dat dit het beeld ontkracht: “Zoekgeraakt is niets nog om na te streven / als het geen zuiverheid heeft die zo tastbaar wordt / dat je ze schetsen kon als je dat maar wou.” Door de ritmiek, de sterke aanwezigheid van de dichter binnen het vers (“je”) en de vele bijzinnen moest ik onwillekeurig denken aan Gerrit Kouwenaar (° Amsterdam, 1923). En ja: Rigolle opent deze cyclus met een citaat van deze dichter: “het is ijskoud vandaag, dus vertaal wat men schrijft / in een klok die niet loopt, in het vlees / dat bestaat als sneeuw voor de zon.” 3)

Het is zo koud dat alles stilstaat, en dit beeld moet vertaald om tastbaar te worden, bijvoorbeeld in een klok die niet loopt. Maar niets is absoluut. Want het vlees “bestaat als sneeuw voor de zon”.

Welke betekenis kent Rigolle aan het vlees toe? In de vorm van een lichaam biedt het een metafoor om tot beweging te komen. Aan het hart wordt hierbij een bijzondere betekenis toegekend: het staat in dienst van de taal, het kan zich uitspreken. De titelcyclus *Van het hart een steen* bevat het gedicht *Paars*. De functie van het hart wordt hierin als volgt beschreven:

“Zwijgen stelt niets voor, spreken is een plicht // die zoveel groter is. De stem blijft een spier om / op te warmen, waarop nog gewacht, wentel weg de steen, / breng hem naar de stad, besta en zing en ga.”

In dit gedicht bestaat vlees niet als sneeuw voor de zon, maar is het een instrument “om op te warmen”, leven te bieden, te bestaan. Men - de dichter als hoofdpersoon - spreekt zichzelf toe en roept zichzelf op tot een loutering die, bij nader beschouwing, in zijn beeldspraak Bijbels geïnspireerd lijkt. De weggerolde steen doet denken aan het verrijzenisverhaal en “besta en zing en ga” klinkt als in het genezingsverhaal: “sta op, ga”. De titel van de bundel zet de lezer wat dat betreft direct al op het verkeerde been. Want er is dus meer aan de hand dan die kennelijke tegenstelling van hart en steen. Hoe een gedicht als *Paars* te duiden, waaruit bestaat de oproep die in dit vers wordt gedaan?

Philip Hoorne: “In tegenstelling tot wat de titel van de bundel insinueert, is hier geen hardvochtig man aan het woord. Eerder hartvochtig, bluesy. De menselijke harde (!) schijf is niet het hoofd, wel het hart.” 4)

Ik ben het met deze constatering helemaal eens en wil hier meteen aan toevoegen dat de bundel zelf nergens sentimenteel wordt, wat Hoorne ook al opmerkt: “Dat komt omdat Paul Rigolle zijn opwellende emoties even strak beteugelt als zijn strofen.” Inderdaad: overal vinden we het treffende woord, een sober idioom maar raak gebruik van metaforen en beeldspraak die haar oorsprong vindt in een knappe beheersing van de taal.

En toch: ondanks de harde toon, het barokke taalgebruik, een kennelijke transparantie wanneer de dichter als mens explicieter aan het woord komt, blijft er een raadsel. Waarom die dualiteit van hart en steen, als de dichter zich bij voorbaat reeds tot het hart wil bekeren, waarom die omtrekkende beweging?

De thema's in de gedichten zijn haast tegenstrijdig te noemen. Geslotenheid versus spreken. Taal versus zwijgen. Winter versus voorjaar. Stilstand versus reizen, met steeds het hart als metafoor: “Zoals de zee moet zijn voor wie gevangen zit, / zo houdt hij de wereld aan. Een plaats zoekt hij / voor wat

desperaat, en een plaats voor wat / uitzinnig is.” // ... kransslagader van een stad. Vermoeid en kreupel, / krimpnd beeld, geschonden skyline met naalden uitgespaard. / Manhattan metafoor, je mag mij hebben, ik kom eraan.” (uit *Manhattan*). Vanwaar deze tegenstelling van ‘zijn’ en ‘komen’, samengepakt in het thema ‘reizen’, beter gezegd: hoe ze te duiden? Want zoals ik al zei: de gedichten van Rigolle zijn - op een eigenaardige manier - heel transparant en toch ook gesloten. Er wordt zorgvuldig in gezegd wat gezegd moet, maar de lijn, de beweging zelf ontbreekt. Wellicht zit daar de crux. Rigolle laat ons steeds beelden zien, die in zichzelf compleet zijn, maar die een voorgeschiedenis en een afloop ontberen. Het zijn zogezegd impressies die we vanuit een versmald perspectief, het lijkt wel door een diafragma, waarnemen: over het voor- en nadien ontvangen we, naar mijn idee, vrij summier informatie. Misschien is dit weglaten, dit niet-uitspreken maar suggereren tegelijkertijd een sterk punt, wat eigen is aan ‘elke goede poëzie’. Het is óf winter, óf zomer, het speelt zich altijd in het hier en nu af, en ondanks gemijmer over ‘toen’ moeten we het als lezer, net als de hoofdpersoon in het gedicht, met het ‘nu’ doen. Ik kom hier dadelijk op terug.

In hun zeggingskracht zijn het ook ijzersterke beelden, die een begin en einde kunnen ontberen. Het is als met de schilderijen van Hopper. En daarbij moest ik denken aan een gedicht dat ik afgelopen zomer van Jacqueline Duurland (° Amsterdam, 1955) las:

Zoals Hopper dichten

Zoals Hopper dichten,
zo dat je eenzame kamers ziet
met kille kleuren en bleek licht.
De secretaresse die niet bukt,
de doorzakker die niet drinkt
en de echtgenote die niet neukt.

Zoals Hopper dichten,
zodat huizen zich openen
en primaire tinten spreken.
De vrouw die aan het venster wacht,
de trein die aankomt
en de verf die de tijd tart.(5)

‘Zoals Hopper dichten’ betekent begin en einde weglaten. Gaandeweg ontwikkelt zich bij Rigolle natuurlijk het eigen verhaal, maar feit blijft dat de gedichten elk op zichzelf een gesloten beeld geven met een vermoeden van ‘meer’. Ze dragen zogezegd elk het verhaal al in zich. Maar in welke vorm of metafoor het gedicht zich ook aan ons voordoet, steeds beklijft eenzelfde

vermoeden van iets. Een onvervuld verlangen? In *Begin* komen begin en einde feitelijk samen:

“Dat dwaze hart dat driest en dik na al die tijd nog altijd / alles wil, eerder al nochtans zo vaak door een oog / dat groter was, bedrogen werd. Hart dat niet van wijken / weten wil, jong geleerd en oud gedaan nog steeds / kan blijven doen alsof alles voor het grijpen ligt.” De dichter constateert, maar lijkt niet te kunnen beslissen. Gaandeweg word ik steeds nieuwsgieriger wat Rigolle nu eigenlijk wil. Terug naar het ‘toen’ versus ‘nu’: in *Album* beschrijft de dichter een herinnering, opgedaan in de zeventiger jaren: “Ik vertaal / ook nu nog vrij: Schaduwen, Al te late Blues, Kind / dat wacht, Echtgenoten, Openingsnacht. Vrouwen // onder invloed, Gezichten, Gloria, de beelden sprongen / van het doek, sloegen tussen onze ogen toe // ... of het al dan niet / te vroeg voor woorden was, voor wat, vroeg of laat, / net als in die films van jou ook in onze ziel ontbranden moest.” Deze passie lijkt één kant van het verhaal dat hij ons wil vertellen. Een heimwee en een worsteling met de tijd spreekt eruit. Een van mijn favorieten in dit verband is het gedicht *Ofir*. Het maakt net als het voorgaande *Album* en *Begin* deel uit van de cyclus *Too late blues*, een ode aan de Amerikaanse acteur en filmmaker John Cassavetes (1929-1989).

“De gedachte gaf mij vorm. Zoals jongens namen zoeken / voor hun huis, zo heb ik gezocht. Een naam, een plaats, / gevonden in een boek. *Ofir* las ik, het bleef mij bij // ... Zo is het jaren later ook met jou / en mij. Zo is het ooit met iedereen, iets in ons / moet sterker zijn”.

Eerst is er het verlangen naar een naam, dan het romantisch zwerven en wordt er “naar goud gezocht”. Jaren later ontstaat het gevecht met de tijd, het al dan niet beklijven. En aan het eind verzucht de dichter “hoe ongelijk / de strijd wel is.” Maar een berusting is het niet: “Geboekstaafd staat dat ik liever blind / wil zijn, dat ik niet wil horen, in geen geval wil horen / dat brieven het maar zelden halen van de tijd.”

Hetzelfde gevoel zit zogezegd diep in de vezels van het daaropvolgende gedicht *Romantiek*. Maar hier overheerst relativering. In mijn beleving ontkracht het in zekere zin zelfs het voorgaande gedicht.

“Romantiek. Ach wat, het woord is veel te dik voor wat / een man verdragen kan, geen draaiboek kan sterker / dan het leven zijn. Schelden en vechten, dansen, drinken, / eten, vrijen, werkwoorden van elke dag, daar gaat / het om.” Merkwaardig, steeds zijn er twee emoties, maar uit één hart. Wil Rigolle de lente na de winter herhalen, wil hij zijn brief alsnog beantwoord zien door de tijd? Zo naïef is de dichter niet. Het is hem ergens anders om te doen. We vervolgen zijn omtrekkende beweging en gaan terug naar de winter, de ijskoude emotie. Eerder citeerde ik uit *Vlek*: “stukken van mensen vriest het”. Enkele gedichten verder in deze cyclus (*Winterhart*) in *Vaart* vraagt de dichter zich het volgende af: “Is het stilstand waarvan hij droomt? Een pas op de plaats, / een halt die iemand toegeroepen wordt / ... Stilstand, / het kleine, bleke broetje van de dood, is een verlangen, / dat maar even duurt ...”. De kou in het hart lijkt niet te willen wijken, totdat schaatsters “hun messen slijpen” en “hij staat. Eén en al oor alweer voor de stemmen”. Zo gaat het voortdurend in de gedichten van Rigolle:

er vindt een innerlijke dialoog in plaats, waar voors en tegens tegen elkaar worden afgewogen, soms van stuivertje wisselen, maar in elk geval worden benoemd. Dat gevoel zit in het diepst van elk van zijn gedichten. Het lijkt op een wikken en wegen, maar daarvoor is Rigolle te trefzeker in wat hij ons zegt. Ik zou het 'meten' willen noemen: hij meet de tijd en de ruimte om zich heen uit, en duidt. Hart en steen zijn daarbij gelijkelijk aanwezig, zonder dat er situaties zijn waarin het hart feitelijk versteent, of waarin de dichter zich onomwonden tot de zomer bekeert. Wanneer het ijskoud is, hervindt men zichzelf ten slotte en past zich aan. Men slijpt de messen en vanuit de "stukken" ontstaan vanzelf de schaatsers: "Levensgroot, / alsof ze zichzelf hebben aangebonden, groeien ze / boven hun schoenen uit. Een bril, de muts diep over de ogen, oren ingepakt, Winterhart." (uit: *Krijger*). Treffender kan haast niet. In de daarop volgende cycli komen er vooral herinneringen in zijn hart en is het nieuwe voorjaar een "Too late blues". Terug naar Kouwenaar: "vlees dat bestaat als sneeuw voor de zon". De tijd is bederfelijk en het lijkt wel of Rigolle dit citaat ook als een zelfrelativering plaatst. Waar de dichter van droomt, wordt niet volledig duidelijk. Rigolle lijkt een situatie vooral te nemen zoals die zich voordoet en die zo zorgvuldig mogelijk te willen uitmeten en beschrijven. Er is geen doel, hooguit dit beurtelings stilstaan, om vervolgens weer te jachten en te zwerven. Ik citeerde eerder al uit het gedicht *Manhattan*. De dichter is in het diepst van zijn gedachten een *Reiziger*: "Het is een huis dat hem als een lichaam / past en hem gevangen houdt." // ... Ook al lijkt hij hier gestrand, / hij weet: Hij kan verder zijn. Paradijs Parijs."

De dichter past zijn inzichten aan wat hij tegenkomt op zijn reizen aan. Zijn reizen door landschappen, door seizoenen, door de tijd: dit verband lijkt mij evident. In alle beeldspraak van Rigolle komt voor mij 'tijd' als een hoofdthema bovendien. Het zijn stilstaande beelden, of althans in zichzelf gesloten werelden, waarin iets niet compleet is en waarin verlangen en verstilling gelijkelijk aanwezig zijn. Het is zoals in het gedicht van Duurland over Hopper "verf die de tijd tart."

Maar om het raadsel van de tijd, de dualiteit van hart en steen, de schijnbare en soms schrijnende transparantie, die vorm van naaktheid te kunnen duiden, om dat raadsel op te lossen, moeten we volgens mij naar een gedicht als Oker. Ik citeer het hier integraal.

Oker

Wat goed is komt snel, zegt men,
maar soms duurt alles langer dan verhoopt.
Je zoekt buiten wat wel vaker alleen van binnen zit.
Hartstocht komt en gaat, wat gebeuren moet
gebeurt, een niemandsland is om door te gaan.

Leiden ligt in Nederland, durven is een kunst,
wie bang is wordt gebeten. Luister hazenhart,

maak geen moordkuil van dat hart van jou,

leg de oren aan de grond, raak met oker in de weer
en herbegijn. De weg die harten kunnen gaan is kort
het is maar even, maar soms is dat genoeg.

"Maak geen moordkuil van dat hart van jou" lijkt het spanningsveld tussen spreken en zwijgen, beweging en verstilling, hart en steen, definitief op te willen heffen. Ik vind het daarom een sterke regel, omdat het in combinatie met "durven is een kunst" duiding geeft aan al het voorgaande: hart en steen vormen een sterke dualiteit, maar een die vooral in het hoofd en wezen van de hoofdpersoon in de gedichten aanwezig is. Want natuurlijk zijn er ook andere wegen: "durven is een kunst", het staat er als een eyeopener, en zo lees ik het gedicht ook. In plaats van te verharden of, omgekeerd, gegijzeld te worden door het hart met al zijn herinneringen en sentimenten, roept Rigolle op tot durven. Heel eenvoudig: "leg de oren aan de grond ... en herbegijn." De laatste regels dragen in dat opzicht wat mij betreft een grote schoonheid in zich: "De weg die harten kunnen gaan is kort / het is maar even, maar soms is dat genoeg."

Nee, het is Rigolle er niet om te doen de lente na de winter te herhalen, het hart in herinneringen te doen verstranden. Het is hem erom te doen de geslotenheid op te heffen. Het gaat in werkelijkheid niet om hart of steen, winter of zomer: het gaat om het inzicht dat het zich-openstellen, het zich-mededelen altijd beter is dan te zwijgen.

Het kiezen tussen stilstand en beweging, beschouwing en deelname, kom ik de laatste tijd vaker tegen in poëzie. Eerder schreef ik over dichter, slavist en reiziger Johan de Boose (° Gent, 1962) naar aanleiding van diens bundel *De vrijheid van zwijgen* een bijdrage in deze rubriek (6). In deze bundel wordt een sterke voeling met de Pools-Amerikaans schrijver Czesław Miłosz (1911-2004) merkbaar, die heen en weer werd geslingerd tussen stille beschouwing en actief maatschappelijk engagement. De Boose schrijft in een van zijn gedichten bijna berustend "Niets in mij dat nog in jou gelooft" (7), maar doet dit niet nadat hij de aanwezigheid van die naamloze persoon speurbaar heeft gemaakt door haar opnieuw te beschrijven en haar aldus uit de anonimiteit van de geschiedenis te lichten. Is bij De Boose het onderliggende motief wellicht compassie, met de enkeling en de velen, en raakt hij aan de wereldgeschiedenis met zijn ontelbare gezichten, bij Rigolle worden we veeleer deelachtig gemaakt aan een persoonlijk louteringsproces, waarin de dualiteit hart-steen uiteindelijk plaats maakt voor een ander inzicht en een nieuw perspectief. We lezen het al in *Paars*: "Zwijgen stelt niets voor, spreken is een plicht". Daarvoor dient het hart: "De stem blijft een spier om / op te warmen, waarop nog gewacht, wentel weg de steen, / breng hem naar de stad, besta en zing en ga."

Samenvattend ervaren we in deze bundel hoe Rigolle ons in een omtrekkende beweging deelgenoot maakt van de 'echte thema's'. Hij doet dit door middel van originele, talige constructies waarin het treffende woord overheerst, een sober

idioom maar raak gebruik van metaforen en een beeldspraak die haar oorsprong vindt in een knappe beheersing van diezelfde taal.

Winter, hart, verstillig: het zijn veeleer ondersteunende motieven die het raadsel dienen op te lossen dat in de vezels van elk gedicht aanwezig is en dat, ondanks een schijnbare transparantie, opgelost wil worden. En dat gebeurt aan het eind, logischerwijze in de laatste cycli.

In het slotgedicht van de laatste cyclus klinkt niet zozeer berusting, maar een nieuw inzicht: "Hij is niets kwijt, het rust in hem." (*Zanger*)

Ik hoop dat ik in het voorgaande recht doe aan de knappe en overtuigende wijze waarop Rigolle ons tussen alle regels door van dit nieuwe inzicht wil overtuigen, namelijk dat spreken een plicht is van het hart, ... en durven een kunst. ■

Peter WJ Brouwer

Noten

- (1) Jef Boven: in *Weerwerk* (<http://jefboven.blogspot.com/>)
- (2) Chrétien Breukers: Gedichten – Paul Rigolle, in: *De Contrabas* (http://www.decontrabas.com/de_contrabas/2010/01/gedichten-paul-rigolle.html)
- (3) Gerrit Kouwenaar: *totaal witte kamer*. Em. Querido's Uitgeverij (2003)
- (4) Philip Hoorne: *Het hart dat nimmer wijkt* (<http://knack.rnews.be>)
- (5) Jacqueline Duurland - *Zoals Hopper dichten*, in *LxBxH Dichters in de Prinsentuin*. Uitgeverij Kleine Uil (2009)
- (6) Peter WJ Brouwer: *Johan de Boose – De vrijheid van zwijgen – wie spreekt, voegt weinig toe*, in *Ambrozijn, Versneden verzen* (nummer 4, 2009-2010)
- (7) Johan de Boose: *De vrijheid van zwijgen*. Poëziecentrum vzw Gent (2008)